

Irena de Dynowska-Balcer

Człowiek – Naukowiec – Wychowawca

Irena de Dynowska-Balcer zajmuje poczesne miejsce w ponad stuśdziesięcioletniej historii geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Była wybitnym hydrografem, przedstawicielką nurtu przyrodniczego hydrologii, która postrzegała wodę jako jeden z komponentów środowiska geograficznego. „Geograficzność” hydrografii Ireny Dynowskiej polegała przede wszystkim na dogłębnej i rzetelnej analizie związku stosunków wodnych – zwłaszcza ich dynamiki – z warunkami występowania wód w środowisku. Wynikiem takiego podejścia jest bogaty dorobek w zakresie hydrografii regionalnej: Wyżyn, Karpat, dorzecza górnej Wisły oraz całej Polski. Uważała, że mapa hydrograficzna jest najlepszym środkiem wizualizacji wiedzy o przestrzennym zróżnicowaniu stosunków wodnych i rozmieszczeniu zjawisk hydrologicznych. Badanie związku między stosunkami wodnymi obszaru a kształtującymi je czynnikami środowiska geograficznego, przestrzenne zróżnicowanie zjawisk hydrologicznych i kartografia hydrograficzna – stanowiły wiodące nurty Jej zainteresowań.

Notka biograficzna

Irena Dynowska urodziła się 10 lutego 1929 roku w Krakowie, w rodzinie inteligentnej; rodzicami Jej byli Olga i Ryszard Mayer. Jako dziecko przeniosła się wraz z rodzicami do Łodzi, w której mieszkała przez szesnaście lat (1931–1946). Tam też zdała tzw. małą maturę. Od 1947 roku mieszkała w podbeskidzkim Bielsku, gdzie rok później uzyskała świadectwo dojrzałości.

W 1948 roku rozpoczęła studia geograficzne na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Tytuł magistra filozofii w zakresie geografii fizycznej uzyskała w 1952 roku. W tym też roku, 13 kwietnia, wyszła za mąż za Jerzego de Dynowskiego-Balcer – absolwenta geografii, wówczas już pracownika Zakładu Geografii Fizycznej Instytutu Geograficznego UJ. Pracę doktorską, którą przygotowała – podobnie jak pracę magisterską – pod kierunkiem prof. Mieczysława Klimaszewskiego, ukończyła w 1961 roku. Rozprawę habilitacyjną opublikowała i odbyła kolokwium

w 1972 roku. Tytuł profesora nadzwyczajnego uzyskała w 1983 roku, a profesora zwyczajnego – w 1990 roku.

Bezpośrednio po studiach Irena Dynowska podjęła pracę w Towarzystwie Wiedzy Powszechnej, a następnie, w latach 1953–1954, była asystentką w krakowskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej. W 1954 roku powróciła na Uniwersytet Jagielloński, gdzie podjęła studia aspiranckie. Po ich zakończeniu (1959) została asystentką w Instytucie Geografii, z którym związała się na stałe. Z początkiem lat siedemdziesiątych XX wieku, po reorganizacji Instytutu Geografii, objęła kierownictwo nowo utworzonego Zakładu Hydrografii (1971). W latach 1984–1991 pełniła funkcję zastępcy dyrektora Instytutu Geografii ds. naukowych.

Irena Dynowska zmarła 2 września 1995 roku, i została pochowana na Cmentarzu Batowickim w Krakowie.

Kierunki zainteresowań i dorobek naukowy

I etap – badania w Katedrze Geografii Fizycznej

Pierwsze opracowanie naukowe Ireny Dynowskiej to praca magisterska pt. *Hydrografia dorzecza Dłubni* wykonana na podstawie badań przeprowadzonych na Wyżynie Miechowskiej z początkiem lat pięćdziesiątych XX wieku. Obszarowi swoich pierwszych badań pozostała wierna do końca życia. Wracała tam później wielokrotnie zarówno jako badacz, jak i zamiłowana turystka, a także jako przewodnik wycieczek konferencyjnych i studenckich. Opracowała kilka tras wycieczek, m.in. w dorzecze górnej Dłubni, po Wyżynach Krakowskiej i Miechowskiej (wspólnie z Alicją Tląką). W Roczniku Naukowo-Dydaktycznym WSP ukazała się jej pierwsza drukowana praca pt. *Problematyka wycieczki hydrograficznej w dorzecze górnej Dłubni* (1955), zawierająca propozycję takiej wycieczki na Wyżynę Miechowską. Teren ten wielokrotnie odwiedzała ze studentami w trakcie praktyk specjalizacyjnych. Dla wielu studentów, Jej uczniów, Wyżyna Miechowska – urokliwie niepowtarzalnych źródeł w Gołczy, Kamieńcyczach i Wielkanocy oraz pomiary hydrometryczne na Dłubni i Szreniawie, stanowiły pierwsze naukowe doświadczenia hydrologiczne.

Przez pierwsze lata pracy w Instytucie Geografii UJ Irena Dynowska kontynuowała, rozpoczęte pracą magisterską, badania nad **warunkami krążenia wody** na Wyżynie Miechowskiej. W latach pięćdziesiątych XX wieku badania hydrograficzne w ośrodku krakowskim podejmowano w ramach prac Katedry Geografii Fizycznej Instytutu Geografii pod kierunkiem Mieczysława Klimaszewskiego. Wysznięta przez niego idea kartowania hydrograficznego do opracowania *Mapy Hydrograficznej Polski* w skali 1: 50 000, przedstawiona na I Kongresie Nauki Polskiej w 1951 roku, w znacznym stopniu przyczyniła się do szybkiego rozwoju hydrografii. Kartowanie hydrograficzne było opracowywane i koordynowane przez Instytut Geografii Polskiej Akademii Nauk. Pracownicy Katedry Geografii Fizycznej Instytutu Geografii UJ – m.in. Jerzy Dynowski – podjęli badania głównie na Wyżynie Miechowskiej oraz w Karpatach fliszowych. Od 1954 roku brała w nich udział również Irena Dynowska – jako magister-aspirant, prowadząc kartowanie na Wyżynie Małopolskiej; były to prekursorskie badania hydrograficzne.

Irena Dynowska brała również udział w badaniach dorzecza górnego Sanu, które prowadzone były w 1954 roku przez Instytut Geografii Polskiej Akademii Nauk, przy współudziale asystentów UJ, magistrantów, absolwentów i studentów geografii. Tę bieszczadzką „ekspedycję” mającą w programie badanie „dzikiego” terenu o powierzchni około 2200 km² prowadził prof. Mieczysław Klimaszewski wraz z Leszkiem Starklem. Wśród prawie czterdziestoosobowej ekipy byli również inni hydrografowie: Jerzy Dynowski, Krystyna Wit, Zofia Ziemońska, a także geomorfolodzy: Jerzy Pokorny, Maria Tyczyńska. Opracowanie miało być wykorzystane przy realizacji planu zagospodarowania dorzecza górnego Sanu.

Warto tutaj przytoczyć fragment reportażu Ewy Rudzkiej pt. *Z geografami przez bory i połoniny* („Dziennik Polski” 1954, nr 208, s. 4–5) opisujący przygotowanie hydrografa do badań terenowych:

Na te jednak tereny dzikie i trudne, a obejmujące przede wszystkim polski odcinek Bieszczadów, zjechali po raz pierwszy całą gromadą, a prowadzą badania parami: geomorfolog bada ukształtowanie terenu, a hydrograf – zjawiska wodne; rejestruje on źródła, ciekі, tereny podmokłe, zalewowe, nawet zagląda do rozwalonych studni..., gdzie czasem zamiast wody znajduje żmiję. Dziwacznie wygląda taka para badaczy w terenie: hydrografowi wisi u jednego boku – zamiast szpady – rynna do mierzenia wydajności źródeł, u drugiego boku łopatka zwana saperką, którą pogłębia miski źródeł. Obwieszony jest poza tym: termometrami do mierzenia temperatury wody, busołą, stoperem, pływakiem, naczyniem o pojemności litra, gwizdkiem studziennym, sznurem 15-metrowej długości. Ten niezwykle ekwipunek, upodabniający hydrografa do jakiegoś Robinsona na bezludnej wyspie czy podróżnika w dżungli afrykańskiej, uzupełniają mapy, obowiązkowa instrukcja do opracowania szczegółowej mapy hydrograficznej Polski i – chlebak z suchym prowiąntem na 12-godzinny „spacer” badawczy po wyznaczonej na dzień 20 km – trasie.

Rezultatem kartowania hydrograficznego różnych terenów było opublikowanie w 1956 roku przez M. Klimaszewskiego dwóch przykładowych wycinków wielobarwnej mapy hydrograficznej z obszaru górskiego i z Wyżyny Małopolskiej, wraz z instrukcją zawierającą około 100 haseł i objaśnień poszczególnych pojęć oraz atlasem roślin charakterystycznych dla mokradel i zbiorników zarastających.

Kartowanie hydrograficzne wykonywane było przez pracowników w ramach planów naukowych Instytutu i przez studentów piszących prace magisterskie z zakresu hydrografii. Było niezbędne przy rozwiązywaniu bilansu wodnego i określaniu zasobów wodnych małych zlewni. Na bazie kartowania sporządzono wiele syntez; zainicjowano badania procesów obiegu wody w zlewni. W licznych opracowaniach dotyczących charakterystyk hydrograficznych poszczególnych regionów południowej części Polski zawarte są informacje o głębokości pierwszego poziomu zwierciadła wód gruntowych, występowaniu źródeł oraz o wodach powierzchniowych, wraz z pierwszymi danymi o ich zanieczyszczeniu i informacjami o obiektach hydrotechnicznych znajdujących się w zlewni.

Aktualną i wielce przydatną była wówczas praca Jerzego Dynowskiego *Zadania i metody badań hydrograficznych* (1957), stanowiąca pomoc w opracowaniach charakterystyk hydrograficznych zlewni. Zawierała ona nie tylko dokładną instrukcję wykonywania badań terenowych, ale również uzasadniała celowość prowadzenia badań nad poszczególnymi elementami bilansu wodnego.

W latach sześćdziesiątych XX wieku w Katedrze Geografii Fizycznej hydrografią zajmowały się tylko cztery osoby: Jerzy Dynowski i Krystian Waksmundzki – głównie na obszarze Karpat fliszowych (Beskid Śląski, Pogórze Ciężkowickie) oraz Irena Dynowska i Alicja Gaudyn-Tlałka – na Wyżynie Małopolskiej.

Irena Dynowska prowadziła badania na Wyżynach Krakowskiej i Miechowskiej (zlewnia Dłubni i Szreniawy), zmierzające do poznania **krażenia wody w obrębie obszaru węglanowego** o budowie monoklinalnej. Badania te zaowocowały m.in. ciekawą pracą metodyczną dotyczącą sposobu oceny wpływu środowiska na obieg wody. W pracy pt. *Metoda określania wpływu środowiska geograficznego na obieg wody na przykładzie dorzecza górnej Szreniawy* (1963), wyróżnionej nagrodą Towarzystwa Asystentów UJ, zaproponowała sposób analizy wpływu środowiska na stosunki wodne. Polegał on na sporządzeniu map bonitacyjnych siły oddziaływania poszczególnych elementów środowiska na elementy obiegu wody: opad, odpływ, retencję, parowanie i wsiąkanie, a następnie – poprzez nałożenie na siebie tych map – stworzeniu mapy wynikowej obrazującej łączny wpływ środowiska na składowe obiegu wody. Badania dotyczące **metod określania wpływu środowiska geograficznego na obieg wody** były wówczas pracami pionierskimi. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że trzydzieści lat później analogiczną metodę analizy środowiska usprawniły i spopularyzowały systemy informacji geograficznej. Idea pozostała ta sama, zmieniło się tylko narzędzie.

Rozprawa doktorska pt. *Obieg wody w obszarze wyżynnym zbudowanym z marglu kredowego na przykładzie dorzecza górnej Szreniawy* (1964) stanowi obszerne studium warunków krażenia wody na Wyżynie Miechowskiej. Autorka w umiejętny sposób powią-

Kartowanie źródeł na Wyżynie Miechowskiej – lata sześćdziesiąte XX wieku

(Fot. Archiwum Zakładu Hydrologii IGiP UJ)

zała wyniki własnych, żmudnych badań terenowych z gruntowną znajomością budowy geologicznej badanego obszaru. Doświadczenia zdobyte w trakcie pracy nad rozprawą doktorską, a także bogaty materiał dokumentacyjny wykorzystywała w latach późniejszych, wielokrotnie powracając do problematyki krążenia wody, wahań zwierciadła wód podziemnych oraz występowania źródeł na obszarze wyżyn południowej Polski.

II etap – Zakład Hydrografii

W 1968 roku zmieniła się struktura Instytutu Geografii; zlikwidowano katedry, zaczęto tworzyć zakłady o sprecyzowanych profilach badawczych. Zakład Hydrografii powstał w 1971 roku, a jego kierownikiem została Irena Dynowska. Oddzielną jednostkę, ale ściśle współpracującą z Zakładem Hydrografii, stanowiło Laboratorium Hydrochemiczne, którego kierownikiem był Jerzy Dynowski.

Irena Dynowska stała się w tym czasie samodzielnym pracownikiem naukowym, uzyskując stopień doktora habilitowanego na podstawie rozprawy *Typy reżimów rzecznych w Polsce* (1971). Była ona zwięźleniem badań nad **przestrzennym zróżnicowaniem reżimów rzecznych**. Już w latach sześćdziesiątych podjęła ona ważny temat typologii reżimów rzecznych w Polsce. Świadectwem studiów nad tym zagadnieniem były najpierw prace dotyczące anomalii przepływów Warty, przestrzennego zróżnicowania współczynnika odpływu oraz udziału podziemnego zasilania rzek. Punkt wyjścia dla przeprowadzonej typologii reżimów stanowił rodzaj zasilania rzek i jego procentowy udział w zasilaniu całkowitym. Następnym kryterium była wielkość zmienności przepływów oraz sezonowy rozkład okresów wezbraniowych. Syntezę typów reżimów rzecznych Polski stanowi przejrzysta, barwna *Mapa reżimów rzecznych*, stanowiąca część rozprawy. Praca habilitacyjna Ireny Dynowskiej należała w tym czasie do znaczących osiągnięć w skali ogólnopolskiej; do dzisiaj stanowi podstawowe opracowanie systematyzujące wiedzę na temat ustroju rzek polskich, i należy do najczęściej cytowanych prac hydrologicznych w Polsce.

Prace badawcze prowadzone w Zakładzie Hydrografii w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych miały w większości charakter indywidualny i dotyczyły zarówno problematyki podejmowanej przed utworzeniem Zakładu (obieg wody na obszarach wyżynnym i fliszowym, typologia i zmienność źródeł fliszowych, hydrografia Krakowa), jak i nowych zagadnień, związanych tematycznie z odpływem rzeczny, przestrzennym zróżnicowaniem współczynnika odpływu rzek, przestrzennym zróżnicowaniem udziału zasilania podziemnego, wpływem dolin plejstoceńskich i czwartorzędowych na kształtowanie się anomalii przepływu. Wtedy też pojawiły się pierwsze prace dotyczące antropogenicznych oddziaływań na hydrosferę, a w szczególności – wpływu działalności człowieka na zwierciadło wód podziemnych oraz hydrologicznych skutków urbanizacji. Później zagadnienia te stały się jednym z wiodących tematów prac naukowych prowadzonych w Zakładzie. Opracowania dotyczyły zarówno wybranych regionów fizycznogeograficznych Karpat fliszowych i Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, dorzecza górnej Wisły, jak i całej Polski.

Rola odpływu podziemnego w kształtowaniu reżimów rzecznych, a także trudności z wyznaczaniem wielkości tego odpływu, stały się inspiracją dla podjęcia serii prac na temat **odpływu podziemnego**, a później – wahań zwierciadła wód podziemnych. Wśród nich wyróżniają się dwie prace metodyczne; w pierwszej z nich Autorka przyswoiła czytel-

Promocja habilitacyjna w Collegium Maius w 1972 roku

(Fot. Archiwum Zakładu Hydrologii IGiGP UJ)

nikowi polskiemu obiektywną, lecz pracochłonną metodę obliczania odpływu podziemnego rzek, opracowaną przez niemieckiego hydrologa Natermanna (1974). W drugiej – dokonała próby oceny zależności między gęstością sieci rzecznej a udziałem podziemnego zasilania rzek (1976). Metodę tę zastosowała później w pracy *Odpływ podziemny w dorzeczu górnej Wisły* (1984). Problematykę wód podziemnych podjęła Irena Dynowska również we współautorskim opracowaniu (z Zofią Pietrygową) wieloletnich fluktuacji i sezonowych wahań zwierciadła wód podziemnych w dorzeczu górnej Wisły (1978, 1979). Obie prace należały w owym czasie do nielicznych, powstałych na podstawie standardowych pomiarów wód podziemnych prowadzonych przez Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej, a zmierzały do oceny reprezentatywności posterunków wód podziemnych będących w gestii krakowskiego oddziału IMGW. Przedstawiono w nich zmienność i rytm wahań zwierciadła wód podziemnych w cyklu rocznym, zależność między wielkością wahań a głębokością zwierciadła wód, rzeźbą terenu i budową geologiczną. Wykazano zależność wieloletnich wahań stanów wód podziemnych w cyklu wieloletnim od warunków meteorologicznych.

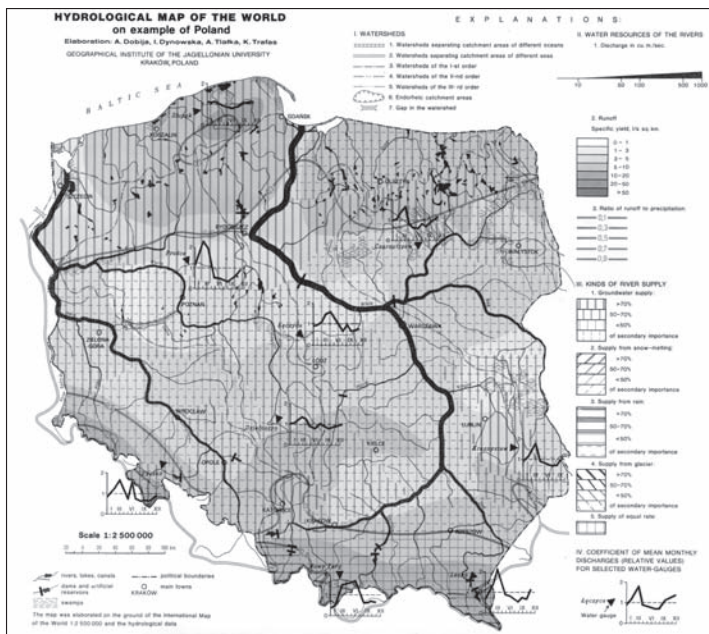
Na podstawie *Atlasu zasobów zwykłych wód podziemnych...*, opublikowanego w 1976 roku, Irena Dynowska oceniła zasoby odnawialnych wód podziemnych w Polsce w utworach poszczególnych okresów geologicznych (1988).

Na szczególną uwagę zasługuje podjęcie przez Irenę Dynowską i Antoniego Dobiję w połowie lat siedemdziesiątych tematyki związanej z **parametryzacją dorzecza**. Praca *Znaczenie parametrów fizjograficznych zlewni dla ustalenia wielkości odpływu rzeczno-*

(1975) stanowiła w polskiej literaturze geograficznej jeden z pierwszych przykładów zainteresowania geografów parametrycznym opisem zlewni i docenienia jego przydatności do analizy wielkości odpływu rzecznego. Autorzy dokonali w niej obszernego przeglądu sposobów parametrycznego opisu zlewni, oraz podali różne sposoby określania topografii i kształtu zlewni, budowy geologicznej, gleb, użytkowania i jeziorności, a także przedstawili przykłady zastosowań wyznaczonych parametrów do obliczania średniego odpływu, wezbrań i niżówek. Do dzisiaj praca ta, obok *Typów reżimów rzecznych w Polsce*, jest jedną z najczęściej cytowanych publikacji hydrograficznych powstałych w Instytucie Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Przykład zastosowania parametrów fizjograficznych do opisu zlewni stanowi praca pt. *Zależność średniego rocznego odpływu rzek karpackich od środkowej wysokości zlewni nad poziom morza* (1980). Prace dotyczące parametrów zlewni przypadły na początek okresu coraz powszechniejszego stosowania technik komputerowych w hydrologii. Wskazywały na możliwości parametryzacji środowiska zlewni i – tym samym – pośrednio zachęcały do stosowania technik cyfrowych w geograficznych badaniach hydrologicznych.

Ważnym nurtem badawczym rozwijanym jeszcze w latach siedemdziesiątych, głównie przez Irenę Dynowską, była problematyka sporządzania **map hydrograficznych**, a w szczególności map odpływu. Wspólnie z Antonim Dobiją, Alicją Tlaflką i kartografem – Kazimierzem Trafasem przygotowała projekt barwnej *Mapy Hydrograficznej Świata* w skali 1:2 500 000 opracowany na przykładzie Polski, który zaprezentowała na Międzynarodowym Kongresie Geograficznym w Moskwie (1976). Mapa ta stanowiła przykład

Projekt mapy hydrograficznej świata na przykładzie Polski 1: 2 500 000

przejrzystej i czytelnej syntezy stosunków wodnych dużego obszaru, a jej wydanie poprzedzone było interesującą pracą metodyczną dotyczącą problemów kartograficznego przedstawiania wielkości odpływu. Autorka zwróciła w niej uwagę na to, jak różny obraz przestrzennego zróżnicowania odpływu można uzyskać w zależności od procedury konstrukcji izarytm odpływu. Jako ceniony znawca problematyki map hydrograficznych Irena Dynowska została zaproszona do współpracy w międzynarodowym zespole powołanym w ramach Międzynarodowej Dekady Hydrologicznej do przygotowania syntezy pt. *Hydrological maps*, wydanej w 1977 roku przez UNESCO.

Doświadczenia zebrane w pracach nad kartograficznymi rozwiązaniami zagadnień wodnych wykorzystano przy opracowaniu regionalnych map hydrograficznych do atlasów województw: krakowskiego (1979), bielsko-bialskiego (1981) i tarnowskiego (1988) oraz mapy odpływu rzecznoego na obszarze Polski (1994).

Po dłuższej przerwie, bo dopiero w 1983 roku, podjęto ponownie prace nad mapą hydrograficzną Polski w podziale 1:50 000. Irena Dynowska pisała o tym wspólnie ze Zbigniewem Baranowskim w artykule *Hydrographic Map of Poland 1:50 000* (1987). Idea kartowania hydrograficznego, zrodzona w ośrodku krakowskim, zaowocowała po latach w postaci wielobarwnej mapy hydrograficznej Polski, wydawanej sukcesywnie przez Główny Urząd Geodezji i Kartografii, przy współpracy wszystkich ośrodków geograficznych w Polsce, w tym również ośrodka krakowskiego. Brali w tych pracach udział – w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, a przede wszystkim z początkiem obecnego stulecia – pracownicy dzisiejszego Zakładu Hydrologii, w większości wychowankowie Ireny Dynowskiej. Opracowano komentarze oraz konsultowano treść 47 arkuszy *Mapy Hydrograficznej Polski 1:50 000* z obszaru województw małopolskiego i świętokrzyskiego.

W wielu swoich pracach Irena Dynowska dostrzegała zmiany w obiegu wody, wynikające z przyczyn antropogenicznych. Już w swojej pierwszej publikacji, dotyczącej dorzecza górnej Dłubni, pisała: *Fatalne w skutkach były wadliwie przeprowadzone regulacje rzek i melioracje, które lokalnie dawały wprawdzie pożądane skutki, lecz ogólnie przyczyniły się do szybszego spływu wody, do obniżenia zwierciadła wody gruntowej, do zmniejszenia retencji* (1955). Prace jej autorstwa, poświęcone w całości problemom **antropogenicznych oddziaływań na stosunki wodne**, zapoczątkowane były artykułem pt. *Wpływ gospodarczej działalności człowieka na zmianę pierwszego horyzontu wód gruntowych* (wspólnie z Elżbietą Zbadyńską 1974). Była współautorką (wraz z A. Jankowskim i R. Soją 1985) pracy metodycznej dotyczącej oceny wpływu gospodarczej działalności człowieka na odpływ. Uwzględniono w niej zarówno czynniki antropogeniczne bezpośrednio wpływające na zasobność wodną i reżim rzek, jak również czynniki oddziałujące pośrednio i z pewnym opóźnieniem na reżim odpływu. Przedstawiono metody określające zmianę wielkości odpływu oraz metody określające zmianę reżimu odpływu. W tematycznym tomie *Czasopisma Geograficznego* ukazał się jej artykuł pt. *Zmiana reżimu odpływu w wyniku oddziaływania zbiorników retencyjnych* (1984).

Innym nurtem badawczym, który wynikał z wcześniejszych kartowań hydrograficznych była **krenologia obszaru Wyżyn**. Wśród opracowań zainspirowanych pierwszymi badaniami stosunków wodnych na Wyżynie Miechowskiej znajduje się kilka prac o wyjątkowej wartości dokumentacyjnej, poznawczej i naukowej. Należy do nich przede wszystkim obszerne opracowanie monograficzne pt. *Źródła Wyżyny Krakowsko-Wieluń-*

*Badania źródeł Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej – lata siedemdziesiąte XX wieku.
Od lewej: Irena Dynowska, Elżbieta Zbadyńska, Teresa Dobija i Antoni Dobija
(Fot. Stefan Zbadyński)*

skiej i Miechowskiej (1983) dokumentujące walory unikalnych – pod wieloma względami – źródeł tego obszaru. Powstało ono na podstawie badań terenowych przeszło 300 źródeł, które Irena Dynowska przeprowadziła ze swoimi współpracownikami: Antonim Dobiją i Elżbietą Zbadyńską. Dokumentację fotograficzną wykonał Stefan Zbadyński. Dzieło to wymaga szczególnego podkreślenia, gdyż umożliwia ono podjęcie studiów nad długoterminowymi przemianami źródeł pod wpływem działalności człowieka. Rzadko mamy do dyspozycji tak doskonały materiał dokumentacyjny do porównań czynionych po latach. W 1991 roku Irena Dynowska przeprowadziła badania porównawcze wybranych źródeł; wstępne wyniki tych badań przedstawiła na 41. Zjeździe PTG w referacie *Antropogeniczne zmiany stosunków wodnych w dorzeczu górnej Wisły* (1992). Autorka dostrzegała w źródłach nie tylko miejsca potencjalnego zaopatrzenia w wodę, lecz przede wszystkim – świadectwo procesów zachodzących w środowisku wód podziemnych; stąd też podkreślała poznawcze znaczenie źródeł. Dzięki tym opracowaniom, a także zachowanej szczegółowej dokumentacji badań terenowych, posiadamy obecnie znakomity materiał dotyczący stanu stanu źródeł obszarów wyżynnych z końca lat siedemdziesiątych, a więc sprzed ponad czterdziestu lat.

Jednym z ostatnich opracowań Ireny Dynowskiej dotyczących problematyki źródeł była mapa pt. *Źródła* opublikowana w *Atlasie zasobów, walorów i zagrożeń środowiska geograficznego Polski* (1994). Wzbudzała ona spore dyskusje – zwłaszcza w środowisku hydrografów reprezentujących ośrodki badawcze północnej Polski, uznających ten obszar za niedoceniony pod względem krenologicznym. Trzeba jednak zauważyć, że stan wiedzy o krenologii tych obszarów od tego czasu znacznie się zmienił.

Irena Dynowska, doceniając znaczenie źródeł, czyniła również starania o ich ochronę jako unikalnych obiektów krajobrazowych. Była inicjatorką i współautorką (wraz z Marią Drzał) prac dotyczących cennych przyrodniczo źródeł na Wyżynie Krakowsko-Wieluńskiej (1981), na Wyżynie Miechowskiej (1982), a także artykułu, w którym podkreśliła potrzebę ochrony źródeł w gospodarowaniu wodą (1984). Zagadnienia dotyczące **ochrony wód** pojawiały się już we wcześniejszych publikacjach Ireny Dynowskiej, np. *Stosunki hydrograficzne oraz zagadnienia ochrony wód zachodniej części Wyżyny Miechowskiej* (1963). W pracy tej podkreśliła współzależność ochrony wód i gospodarki: *Od prawidłowej gospodarki wodnej i ochrony zasobów wodnych zależne są produkcja rolnicza i przemysłowa oraz możliwość dostarczenia dobrej wody komunalnej*. Uważała, że wody powinny być chronione zarówno przed zanieczyszczeniem, jak i przed nadmierną i niewłaściwą eksploatacją.

Bardzo istotne w dorobku naukowym Ireny Dynowskiej są opracowania stanowiące **syntezę stosunków wodnych Polski**. Są to rozdziały: *Obieg wody* w monografii *Geografia Polski – środowisko przyrodnicze* pod redakcją Leszka Starkla (1991), *Wody* w książce *Karpaty Polskie* pod redakcją Jadwigi Warszzyńskiej (1995) oraz mapy: *Odptyw rzeczny* w *Atlasie Rzeczypospolitej Polskiej* (1994) i *Źródła* w *Atlasie zasobów walorów i zagrożeń środowiska geograficznego Polski* (1994).

Irena Dynowska przywiązywała bardzo dużą wagę do organizacji prac naukowych. Szkoleniowym wręcz przykładem tej dbałości może być krótki, zaledwie dziesięciostro nicowy, artykuł pt. *Poglądy na wpływ elementów środowiska geograficznego na podziemne zasilanie rzek w Polsce* (1976). Dla przedstawienia sprzecznych poglądów zastosowała schemat: teza – potwierdzenie – zaprzeczenie – wnioski. Pozwoliło to na wyjątkowo treściwe, a zarazem krótkie przedstawienie różnych poglądów i własnego komentarza-oceny, wynikającego z zestawienia spotykanych w literaturze poglądów.

Publikacje o charakterze podręcznikowym uzupełniają zbiór prac naukowych Ireny Dynowskiej. Gdy utworzona została w Instytucie Geografii specjalność z hydrografią, wspólnie z mężem – Jerzym Dynowskim przygotowała w 1958 roku *Ćwiczenia z hydrografii* (kolejne wydania w latach: 1964, 1971, 1980). Wiele wydań tego skryptu, wykorzystywanego do dziś przez studentów nie tylko Uniwersytetu Jagiellońskiego, świadczy o jego walorach i przydatności. Kolejną publikacją przeznaczoną dla studentów geografii był opublikowany w 1978 roku (wspólnie z Alicją Tlałką) dwutomowy skrypt *Hydrografia*. Jego jednotomowe wydanie ukazało się jako podręcznik w 1982 roku. Do dorobku książkowego Ireny Dynowskiej zaliczyć należy także tłumaczenie z języka niemieckiego książki autorstwa Eberharda Czayi *Ströme der Erde* (*Rzeki kuli ziemskiej*, 1987), która stanowi dobrą lekturę uzupełniającą z zakresu hydrologii regionalnej.

Irena Dynowska opublikowała łącznie 134 prace; dotyczą one głównie problemów wodnych Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, poza tym: dorzecza górnej Wisły, Karpat, Niecki Nidziańskiej, okolic Krakowa i wreszcie prace syntetyczne dotyczące stosunków hydrograficznych całej Polski. Oprócz prac regionalnych, pozostawiła po sobie wiele prac metodycznych, opracowań kartograficznych, przewodników, prac przeglądowych, notatek, sprawozdań i innych. Była autorką ośmiu recenzji podręczników, skryptów i atlasów hydrograficznych.

Jej zagraniczne publikacje ukazywały się głównie w wydawnictwach niemieckich. W „Salzburger Geographische Arbeiten” (1994) ukazało się studium porównawcze reżi-

mu rzeczno-dorzeczna górnej Wisły i dorzecza górnego Dunaju. Kilka opracowań, dotyczących m.in. odpływu gruntowego w dorzeczu górnej Wisły (1985), regionalnego zróżnicowania źródeł w Polsce (1986) oraz wpływu zbiorników retencyjnych na reżim rzeczny (1982), zostało opublikowanych w „Beiträge zur Hydrologie”. Typy reżimów rzecznych w Polsce ukazały się we „Freiburger Geographische Hefte” (1972). Ponadto w wydawnictwie UNESCO i World Meteorological Organization w Genewie, w podręczniku metodycznym *Hydrological Maps, A Contribution to the International Hydrological Decade* został opublikowany rozdział dotyczący opracowania map hydrograficznych (1977).

Redakcje były odrębnym polem działania Ireny Dynowskiej. Z pasją oddawała się działalności redakcyjnej, była inicjatorem i kooperantem wielu opracowań naukowych. Praca ta wymagała nie tylko doskonałej znajomości tematyki redagowanych prac, ale również umiejętności współpracy z szerokim gronem specjalistów, kierowania dużym zespołem autorskim.

Była redaktorem tomu *Antropogeniczne uwarunkowania zmian odpływu i reżimu rzek w różnych regionach Polski* (1988), zawierającego wyniki prac Komisji Hydrograficznej Polskiego Towarzystwa Geograficznego, której w tym czasie przewodniczyła.

W latach osiemdziesiątych podjęła się prowadzenia prac nad redakcją dwutomowego dzieła pt. *Dorzecze Górnej Wisły*, które ukazało się drukiem w 1991 roku (współredaktorem był Maciej Maciejewski). Powstało ono w ramach realizowanego od 1976 roku. Programu Rządowego PR-7 „Kształtowanie i wykorzystanie zasobów wodnych”. Podjęto wówczas prace badawcze i studialne dotyczące podstaw przyszłego gospodarowania wodą w Makroregionie Południowo-Wschodnim i w całym dorzeczu górnej Wisły. Celem monografii, której zespół autorski (ponad 40 osób) stanowili m.in.: geografowie, botanicy, zoologowie, hydrobiologowie, hydrologowie, inżynierowie, było przekazanie możliwie wszechstronnej informacji o stosunkach wodnych, zasobach oraz o gospodarce wodnej dorzecza górnej Wisły po Zawichost, w powiązaniu z warunkami przyrodniczymi i społeczno-gospodarczymi w ujęciu przestrzennym. Ważnym elementem tego opracowania jest duża liczba map i wykresów przedstawiających zróżnicowanie przestrzenne i dynamikę omawianych zjawisk.

Innym, ważnym opracowaniem zbiorowym, które redagowała już w czasie trwania ciężkiej choroby, jest praca pt. *Przemiany stosunków wodnych w Polsce w wyniku procesów naturalnych i antropogenicznych* (1993). Jest ono wszechstronnym przeglądem zmian zachodzących w środowisku wodnym Polski, przyspieszonych intensywną działalnością gospodarczą w ostatnim stuleciu; stanowi też trudną próbę oddzielenia wpływu czynników naturalnych od antropogenicznych na stosunki wodne. W opracowaniu tym brali udział naukowcy z różnych ośrodków naukowo-badawczych w Polsce; autorstwa Ireny Dynowskiej jest synteza zachodzących przemian. Prace te są uznanymi dziełami, bardzo często cytowanymi w literaturze, a które obecnie stanowią podstawę badań porównawczych.

Dzięki bogatemu dorobkowi naukowemu, Irena Dynowska – już w latach sześćdziesiątych XX wieku – stała się czołowym reprezentantem geograficznego nurtu hydrografii polskiej. Dwukrotnie: za pracę doktorską oraz rozprawę habilitacyjną otrzymała Nagrody Ministra. Dwukrotnie też otrzymała Nagrodę Sekretarza Naukowego PAN (1981, 1986). Uhonorowana została także Medalem Komisji Edukacji Narodowej oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1983).

*Symposium Komisji Międzynarodowego Programu Hydrologicznego
Międzynarodowej Unii Geograficznej – Tsukuba, 1980 rok*

(Fot. Archiwum Zakładu Hydrologii IGI GP UJ)

Irena Dynowska brała aktywny udział w międzynarodowych kongresach i sympozjach organizowanych m.in. przez Międzynarodową Unię Geograficzną. Uczestniczyła w Międzynarodowych Kongresach Geograficznych w Londynie (1964), Montrealu (1972), Moskwie (1976), Tokio (1980) i Paryżu (1984), gdzie prezentowała wyniki swoich prac.

W latach siedemdziesiątych XX wieku ożywiły się kontakty międzynarodowe; coraz liczniejsze były wyjazdy indywidualne do uniwersytetów zagranicznych, podpisywano obustronne porozumienia. Wymienić tu należy przede wszystkim kontakty Ireny Dynowskiej z czołowym hydrologiem rosyjskim – Markiem I. Lwowiczem oraz z wiodącą postacią hydrologii niemieckiej Reinerem Kellerem. W 1973 roku Irena Dynowska odbyła staż naukowy w Niemczech Zachodnich, który zaowocował publikacją na temat hydrologicznej mapy świata (1977).

Nauczyciel akademicki

Irena Dynowska była wzorem nauczyciela akademickiego. Jej wykłady i wystąpienia naukowe przygotowane były zawsze niezwykle starannie. Posiadała wielką umiejętność przekazywania wiedzy swoim uczniom.

Pracę jako dydaktyk rozpoczęła już w latach pięćdziesiątych XX wieku, kiedy to studia geograficzne w Instytucie Geografii były dwustopniowe; po prof. M. Klimaszewskim przejęła wykłady z hydrografii i oceanografii. Ćwiczenia terenowe prowadzone były wówczas przez Jerzego Dynowskiego, Zofię Ziemońską i Romana Wróbla, a zajęcia z gospodarki wodnej i hydrografii Polski z elementami gospodarki wodnej prowadzili Jerzy Dynowski

i Zdzisław Czepe. Pod koniec lat sześćdziesiątych, oprócz podstawowego wykładu, Irena Dynowska prowadziła również seminaria dyplomowe dla studentów IV i V roku. Dużą rolę w propagowaniu hydrografii pełniły w tym czasie zajęcia terenowe prowadzone przez Irenę Dynowską na obszarze jej wieloletnich badań – Wyżynach: Miechowskiej i Krakowskiej. Wyjątkowe walory krajobrazowe obszaru, w połączeniu z mnogością i zróżnicowaniem zjawisk wodnych oraz doskonała znajomość tego terenu, sprawiały, że „wycieczki na źródła” stanowiły jeden z najatrakcyjniejszych i najbardziej kształcących kursów na studiach geograficznych.

Ważnym elementem kształcenia są skrypty i podręczniki do wykładów oraz przewodniki do ćwiczeń. Irena i Jerzy Dynowscy opracowali skrypt *Ćwiczenia hydrograficzne* (1958), w późniejszych latach kilka razy wznawiany w poszerzonym zakresie. Zawierał on instrukcje wykonania podstawowych ćwiczeń, takich jak: wyznaczanie działu wodnego, pomiar przepływu, obliczanie różnych parametrów odpływu, batymetria jezior, bilans wodny i inne. Na skrypcie tym, w znacznej mierze aktualnym do dzisiaj – wychowało się kilka pokoleń geografów. Korzystali z niego nie tylko studenci w ośrodku krakowskim, lecz także w innych ośrodkach akademickiego nauczania geografii.

W 1978 roku Irena Dynowska i Alicja Tłałka opublikowały w Wydawnictwie UJ dwuczęściowy skrypt dla podstawowego kursu hydrografii pt. *Hydrografia*. Część pierwsza obejmowała zagadnienia z zakresu potamologii i hydrogeologii, natomiast część druga – limnologii, glaciologii, bilansu wodnego, właściwości fizycznych i chemicznych wód oraz oceanografii. Na uwagę zasługuje bardzo bogaty materiał ilustracyjny, który przy prostocie formy odznacza się równocześnie dużą klarownością przekazu. Po ukazaniu się skryptu tradycyjne wykłady prowadzone przez Irenę Dynowską przyjęły charakter konwersatoriów, przy założeniu uprzedniego zapoznania się studentów z materiałem zawartym w skrypcie. Cztery lata później skrypt *Hydrografia* przyjął postać jednotomowego opracowania, wydanego przez PWN. Pominięto w nim problematykę oceanograficzną.

Jeszcze przed utworzeniem Zakładu Hydrografii (w latach 1967–1970) Irena Dynowska była promotorką 36 prac magisterskich (spośród 130 prac o tematyce hydrograficznej pisanych w Zakładzie Geografii Fizycznej w latach 1951–1970; 94 prace powstały wówczas pod kierunkiem Mieczysława Klimaszewskiego). Prace magisterskie prowadzone przez Irenę Dynowską miały charakter monograficzny, polegały na całościowym opracowaniu stosunków wodnych danego dorzecza lub jego części, na podstawie jednorazowego kartowania hydrograficznego i materiałów archiwalnych różnych instytucji. Obszarem badań była wówczas głównie Wyżyna Krakowsko-Częstochowska. Prace prowadziły do syntezy charakterystyki hydrograficznej tego regionu.

Irena Dynowska wykształciła bardzo wielu magistrantów; pod jej kierunkiem pisało pracę magisterską ponad 150 studentów. Tematyka prac była zróżnicowana, m.in.: prace metodyczne, charakterystyki hydrograficzne zlewni powstałe w oparciu o kartowanie, bilans wodny małych zlewni doświadczalnych, chemizm wód powierzchniowych i podziemnych. Na początku lat siedemdziesiątych dominowały prace monograficzne dotyczące stosunków hydrograficznych małych zlewni górskich, pogórskich i wyżynnych. Główny element takich prac stanowiły mapy dynamiki wód, powstałe w wyniku powtarzanego kartowania hydrograficznego. Szczegółowe badania wydajności wybranych źródeł, temperatury i chemizmu wód pozwoliły określić ich zmienność w czasie oraz wpływ

*Irena Dynowska podczas zajęć terenowych ze studentami, 1980 rok
(Fot. Archiwum Zakładu Hydrologii IGiGP UJ)*

środowiska geograficznego na obieg i reżim wody w małych zlewniach. Wraz z rozbudową laboratorium hydrochemicznego powstawały prace magisterskie z pogranicza hydrografii i hydrochemii. Inna grupa prac to opracowania metodyczne, dotyczące porównania różnych metod obliczania poszczególnych składowych bilansu wodnego oraz wydzielania odpływu podziemnego w wybranych zlewniach rzek karpackich i wyżynnych. W latach 1974–1976 szereg prac magisterskich powstało w związku z zapotrzebowaniem różnych instytucji naukowych. W wyniku współpracy z Zakładem Hydrobiologii UJ powstały prace na temat właściwości fizykochemicznych i stanu zanieczyszczenia Drwinki. Na prośbę Kliniki Hematologicznej Akademii Medycznej kilku magistrantów podjęło badania chemizmu wód podziemnych w powiecie miechowskim, gdzie stwierdzono zwiększoną zachorowalność na białaczkę. W ramach tematów magisterskich przeprowadzono też badania wilgotności hałdy żużlu z elektrowni Skawina, w celu właściwego jej zagospodarowania. Pod koniec lat siedemdziesiątych i w latach osiemdziesiątych magistranci przeprowadzili szczegółowe badania hydrograficzne w wytypowanych zlewniach reprezentatywnych w Polsce południowej. Kilka prac miało charakter monograficzny; powstały w wyniku jednorazowego kartowania terenowego. Kameralny charakter miały opracowania dotyczące zależności zasilania podziemnego rzek od gęstości sieci rzecznej oraz prace dotyczące reżimu odpływu powierzchniowego i podziemnego. Od czasu powstania Stacji Naukowej Instytutu Geografii w Łazach k. Bochni (1984) rozpoczęto szczegółowe badania

hydrograficzne na Pogórzu Wielickim. Przedmiotem prac magisterskich był m.in. obieg wody w małej zlewni pogórskiej, zależność chemizmu wód podziemnych od budowy geologicznej, zmienność wypływów oraz badania przepuszczalności podłoża. Ponadto w latach dziewięćdziesiątych powstały prace na temat zmienności cech fizyczno-chemicznych źródeł w Tatrach i w dolinkach podkrakowskich, oraz prace dotyczące zmian stosunków wodnych pod wpływem działalności człowieka.

Irena Dynowska była promotorką pięciu prac doktorskich i patronowała sześciu przewodnikom habilitacyjnym.

Rozprawy doktorskie

Autor	Tytuł pracy	Rok
Jacek Pawlik*, Dobrowolski*	<i>Wpływ czynników meteorologicznych na dynamikę odpływu gruntowego w małych zlewniach górskich o różnym stopniu zalesienia (na przykładzie dorzecza górnego Grajcarka)</i>	1973
Antoni Dobija	<i>Sezonowa zmienność odpływu w zlewni górnej Wisły (po Zawichost)</i>	1981
Wojciech Chelmiński	<i>Obieg wody w stepowej strefie Mongolii na przykładzie zachodniej części Równiny Środkowochalchaskiej</i>	1982
Stanisław Czaja*	<i>Zmiany stosunków wodnych w zlewni Brynicy pod wpływem gospodarczej działalności człowieka</i>	1984
Lesław Truszkowski*	<i>Zmiany stosunków wodnych pod wpływem działalności Kombinatu Metalurgicznego „Huta Katowice”</i>	1984

Prace habilitacyjne

Autor	Tytuł pracy	Rok	Recenzenci
Zofia Pietrygowa*	<i>Odpływ podziemny w górnym obiegu wody w Karpatach na przykładzie dorzecza Skawy</i>	1974	prof. Irena Dynowska prof. Antoni Kleczkowski prof. Tadeusz Wilgat
Jan Drwal*	<i>Wykształcenie i organizacja sieci hydrograficznej jako podstawa oceny struktury odpływu na terenach młodoglacjalnych.</i>	1982	prof. Irena Dynowska prof. Rajmund Galon prof. Tadeusz Wilgat
Jacek Pawlik-Dobrowolski*	<i>Zmiany składu chemicznego wód powierzchniowych pod wpływem zanieczyszczeń obszarowych w Karpatach Zachodnich</i>	1984	prof. Bolesław Adamczyk prof. Irena Dynowska prof. Stanisław Wróbel
Andrzej T. Jankowski*	<i>Antropogeniczne zmiany stosunków wodnych na obszarze uprzemysławianym i urbanizowanym (na przykładzie Rybnickiego Okręgu Węglowego).</i>	1987	prof. Irena Dynowska prof. Andrzej Ciołkosz prof. Zdzisław Mikulski prof. Andrzej Rózkowski
Jadwiga Rotnicka*	<i>Taksonomiczne podstawy klasyfikacji reżimu rzeczno (na przykładzie zlewni Odry i rzek Przymorza)</i>	1988	prof. Irena Dynowska prof. Alfred Kaniecki prof. Zdzisław Mikulski prof. Urszula Soczyńska prof. Tadeusz Wilgat
Wojciech Chelmiński	<i>Reżim płytkich wód podziemnych w Polsce</i>	1993	prof. Irena Dynowska prof. Bronisław Paczyński prof. Tadeusz Wilgat

* Osoby spoza Instytutu Geografii UJ.

Irena Dynowska zawsze znajdowała czas zarówno dla studentów, jak i dla ludzi, z którymi współpracowała, na przedyskutowanie problemu, w najdrobniejszych nawet szczegółach. W dyskusjach nie dawała odczuć swoim rozmówcom merytorycznej nad nimi przewagi; proponowała pewne rozwiązania, nie narzucając swojego zdania. Była bardzo surowym recenzentem, krytykującym wszakże w sposób wyjątkowo życzliwy. Cieszyła się dużym szacunkiem studentów i współpracowników.

Doskonale zdawała sobie sprawę z tego, że słuchacz – podobnie jak czytelnik – rzadko jest gotowy do długotrwałej koncentracji, zwłaszcza wtedy, gdy wystąpienie jest niejasne, nieuporządkowane lub – po prostu – za długie. Wykłady ilustrowała zwykle mapami, rycinami lub przeźroczami, znała bowiem siłę przekazu środków audiowizualnych i wyczuwała specyfikę dużej sali audytorijnej. Z tego powodu unikała w swoich wystąpieniach prezentacji tabel i rozbudowanych zestawień. Na konferencjach mieściła się z referatem w wyznaczonym czasie, nie ograniczając tym samym możliwości dyskusji. Swoich uczniów przestrzegała przed – jakże często spotykanym w czasie konferencyjnych wystąpień – gadulstwem. Zdawała sobie sprawę z tego, że naturalną tendencją badacza jest chęć powiedzenia wszystkiego, co wie na dany temat, a naturalnym odruchem słuchacza – chęć otrzymania informacji zwięzłej i treściwej.

Irenę Dynowską cechowała niezwykła staranność i dbałość o jasność wypowiedzi. Dotyczyło to zarówno słowa mówionego, jak i pisanego. Jej prace są przykładem, jak o rzeczach trudnych można pisać jasno i równocześnie – oszczędnie. Dążność do perfekcji w ujmowaniu swoich myśli była jej wizytówką. Do zachowania doskonałości stylu naukowego przekazu przywiązywała wielkie znaczenie. Pracując nad własnymi tekstami, a także pomagając swym uczniom w redakcji ich własnych tekstów naukowych mówiła niekiedy żartobliwie: *Czytelnik – istota leniwa*, mając na myśli to, że czytający prace naukowe nie ma ochoty przedzierać się przez zawiłości stylistyki tekstów, by w końcu zrozumieć o co chodzi. Stąd też prace Ireny Dynowskiej napisane z myślą o czytelniku nie pozostawiają niczego domysłom. Napisane są tak, by po jednokrotnym przeczytaniu wszystko było jasne. Z tego powodu, gdzie tylko było to możliwe, unikała naukowego żargonu i schematyzmu. Publikacje jej były zwykle bogato ilustrowane rycinami i mapami, które – podobnie jak teksty – były bardzo starannie przemyślane i dobrze zredagowane.

Bardzo interesowała się też tym, co inni pisali na temat sztuki pisania. Skromność była zapewne przyczyną, iż sama nie zdobyła się na napisanie pracy o metodzie naukowego pisania. Pozostawiła za to po sobie prace, które mogą być wzorem dla jej studentów, uczniów i następców.

Praca na forum Instytutu i Uczelni

Irena Dynowska związana była z Instytutem Geografii przez ponad 35 lat. W tym czasie, przez prawie ćwierć wieku (1973–1995) kierowała Zakładem Hydrografii. Jako „Szefowa” dała się poznać zarówno jako wymagający przełożony, jak i życzliwy przyjaciel. Na podkreślenie zasługuje to, że nie narzucała swoim współpracownikom swoich idei, pozwalając każdemu na swobodny wybór kierunku zainteresowań, nawet wtedy, gdy nie mieściły się one w profilu kierowanego przez nią Zakładu. Po części wynikało to zapewne

*Pracownicy Zakładu Hydrografii na zaporze w Dobczycach (1986). Od lewej: Wojciech Chełmicki, Joanna Pociask-Karteczka, Antoni Dobija, Irena Dynowska, Anna Wilk i Maria Baścik
(Fot. Archiwum Zakładu Hydrologii IGI GP UJ)*

z reprezentowanego przez nią poglądu o jedności geografii. Zachęcała też do udziału w krajowych i międzynarodowych konferencjach, a także zagranicznych stażach – doceniając wszechstronne korzyści wynikające z szerokich kontaktów naukowych.

Na forum Instytutu była Irena Dynowska pomysłodawczynią i inicjatorką wielu projektów i działań organizacyjnych. Wytrwale propagowała ideę wspólnych, instytutowych projektów badawczych – integrujących społeczność Instytutu. Była gorącą zwolenniczką regularnych zebrań naukowych pracowników Instytutu – forum wymiany myśli i życzliwej krytyki. W pamięci wielu geografów pozostaną zapewne organizowane przez nią seminaria hydrologiczne, na które zapraszała do Zakładu Hydrografii gości również spoza uczelni.

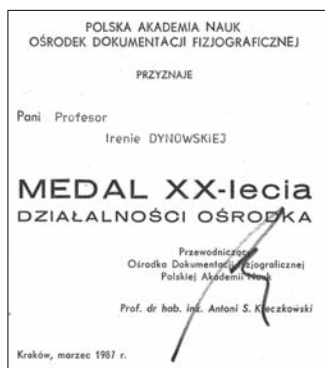
Praca Ireny Dynowskiej w Dyrekcji Instytutu Geografii była bardzo aktywna i twórcza. Jej zasługą była m.in. koordynacja planów naukowych Instytutu oraz zainicjowanie sprawozdań z działalności Instytutu, zawierających dane dotyczące spraw naukowych, dydaktycznych, wydawniczych, uczestnictwa pracowników w konferencjach, współpracy z zagranicą oraz informacje o strukturze organizacyjnej Instytutu, realizacji tematów badawczych. Sprawozdania, w formie zainicjowanej przez Irenę Dynowską są przygotowywane nadal. Pełniąc funkcję dyrektora ds. naukowych (1984–1991), była zobligowana do okresowych ocen dorobku naukowego pracowników. Za najbardziej obiektywne, choć

zapewne niedoskonałe kryterium takiej oceny, uznawała dorobek wyrażający się publikacjami. Stąd też zainicjowała, a później nadzorowała utworzenie zbioru wszystkich prac naukowych pracowników Instytutu. Zbiór ten jest nadal systematycznie uzupełniany.

Z pełnionych przez Nią ważnych funkcji na forum Uniwersytetu wymienić trzeba Jej członkostwo w Uczelnianej Komisji Wyborczej Uniwersytetu Jagiellońskiego (od 1990 r.), w Komisji ds. Przewodów Doktorskich na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi – od 1984 roku. Od 1993 roku była Członkiem Senatu UJ.

Praca w organizacjach naukowych

Świadectwem uznania, jakim cieszyła się Irena Dynowska w środowisku naukowym, było powołanie Jej do różnych rad, komisji i komitetów naukowych wielu instytutów i placówek naukowo-badawczych. Była przewodniczącą Komisji Hydrograficznej Polskiego Towarzystwa Geograficznego (1976–1990), zastępcą przewodniczącego Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Geofizycznego (1974–1976), członkiem Zarządu Ośrodka Dokumentacji Fizjograficznej PAN w Krakowie (od 1977 r.), członkiem Zarządu Komisji Gospodarki Wodnej PAN w Krakowie (od 1982 r.), przewodniczącą Komisji Nauk Geograficznych Krakowskiego Oddziału PAN (od 1982 r.), członkiem Rady Naukowej (od 1991 r.), a wcześniej zastępcą przewodniczącego Rady Naukowej Zakładu Ochrony Przyrody i Zasobów Naturalnych PAN w Krakowie (1987–1990), zastępcą przewodniczącego Komitetu Nauk Geograficznych PAN (od 1993 r.), a także członkiem komitetów redakcyjnych wydawnictw: „Studia Naturae” i „Folia Geographica, series Geographica-Physica”. Za swoją aktywność była wielokrotnie odznaczana, m.in. Medalem XX-lecia Działalności Ośrodka Dokumentacji Fizjograficznej PAN (1987).

W 1993 roku została członkiem korespondentem reaktywowanej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Działała również na forum międzynarodowym; od 1978 roku była członkiem Komitetu Narodowego ds. Międzynarodowej Unii Geograficznej, a także członkiem Komisji Programu Hydrologicznego przy Międzynarodowej Unii Geograficznej. Działalność we wszystkich wymienionych organizacjach naukowych była bardzo aktywna.

Na szczególną uwagę zasługuje Jej praca w Komisji Nauk Geograficznych przy Oddziale Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, którą kierowała bez przerwy przez 13 lat (od 1982 r.). Funkcję przewodniczącej, którą przejęła po Mieczysławie Klimaszewskim, powierzano Jej przez kilka kolejnych kadencji. Według Ireny Dynowskiej bardzo istotnym celem Komisji była integracja krakowskiego środowiska naukowego poprzez dyskusje na zebraniach, udział w sesjach, jak również poprzez interdyscyplinarne opracowania, które były publikowane w wydawnictwach KNG. Komisja Nauk Geograficznych była w tym czasie oceniana jako jedna z najbardziej aktywnych.

W okresie, gdy przewodniczyła pracom Komisji opracowany został m.in. *Atlas województwa tarnowskiego* (1988), który był kontynuacją serii atlasów regionalnych oraz *Województwo tarnowskie* pod redakcją Jadwigi Warszzyńskiej (1988) – monografia stanowiąca pierwsze całościowe opracowanie eksponujące rolę człowieka w przekształcaniu środowiska obszaru województwa. Irena Dynowska była inicjatorką tematu realizowanego przez członków Komisji pt. *Wyniki badań krakowskiego ośrodka z zakresu nauk geograficznych*, którego efektem była publikacja w dwóch specjalnych tomach czasopisma „*Folia Geographica*” (1987). Opracowanie to, stanowiące przegląd i ocenę dorobku krakowskiego ośrodka naukowego, jest pierwszym tego typu opracowaniem w okresie powojennym w Polsce. Innym ważnym tematem, realizowanym w tym czasie przez Komisję, były *Wyniki badań krakowskich geografów fizycznych poza granicami kraju* pod kierunkiem Adama Kotarby.

Irena Dynowska na posiedzeniu PTG – październik 1987 rok
(Fot. Archiwum Zakładu Hydrologii IGiGP UJ)

Mimo pogarszającego się stanu zdrowia pracowała aktywnie, będąc w ostatnim okresie inicjatorką ważnego opracowania *Przemiany środowiska przyrodniczego i procesy rozwojowe miasta Krakowa po II wojnie światowej*, w którym brało udział bardzo wielu naukowców różnych dyscyplin z kilku ośrodków naukowych. Głównym celem tej pracy była ocena środowiska geograficznego i jego zasobów oraz ocena funkcjonowania miasta w okresie przemian lat dziewięćdziesiątych. Specjalny tom „Folia Geographica”, wydany w 1996 roku przez KNG PAN, Oddział w Krakowie, poświęcony został Jej pamięci. Z tej okazji zorganizowana została również sesja wspomnieniowa.

Bardzo ważną i prestiżową była działalność Ireny Dynowskiej we Wspólnej Komisji Podręcznikowej Polska-Niemcy. Komisja ta (pod nazwą: Wspólna Komisja Podręcznikowa PRL-RFN) powstała w lutym 1972 roku w wyniku umowy zawartej przez Komitety Narodowe UNESCO z obu krajów. W ramach Komisji działają sekcje: historyczna i geograficzna. Irena Dynowska była przewodniczącą, ze strony polskiej, Sekcji Geografii od 1986 roku. Celem działalności tej Komisji jest m.in. ocena i weryfikacja podręczników szkolnych i atlasów, wzajemne ich recenzowanie, usuwanie błędnych informacji. Kierowanie pracami Komisji wymagało bardzo wiele obiektywizmu, cierpliwości i taktu w usuwaniu wspólnych nieporozumień i uprzedzeń. Jak pisali Bronisław Kortus i Ekkehard Buchhofer (współpracujący z nią w Komisji): *Dzięki doskonałej znajomości języka niemieckiego potrafiła dobrze oddać myśli zarówno polskich, jak i niemieckich uczestników dyskusji podczas wspólnych prac i spotkań [...] doskonale rozumiała i doceniała znaczenie geografii w procesie kształcenia i wychowania.*

*Spotkanie członków Wspólnej Komisji Podręcznikowej Polsko-Niemieckiej – Poznań 1991 rok.
Od lewej: Jerzy Szukalski, Dieter Richter, Ekkehard Buchhofer, Andrzej Mizgajski,
Irena Dynowska, Elfriede Hillers i Zbigniew Kulak
(Ze zbiorów M. Baścik)*

Spotkania Komisji odbywały się corocznie, na przemian w Polsce i w Niemczech; zapraszano do współpracy ekspertów, autorów podręczników, przedstawicieli wydawnictw szkolnych. Irena Dynowska organizowała lub współorganizowała (z Instytutem Zachodnim w Poznaniu) trzy polsko-niemieckie sympozja geograficzne. Ich tematyka była bardzo różnorodna: *Geograficzne problemy rolnictwa w Polsce* (Mogilany k. Krakowa 1987), *Międzyrzecze Wisły i Sanu – przykład regionu przeobrażonego przez górnictwo siarki i przemysł* (Tarnobrzeg 1989), *Zmieniająca się Europa: zmiany socjalne i ekonomiczne w Polsce i w Niemczech* (Poznań 1991). Brała aktywny udział w posiedzeniach Prezydium Komisji organizowanych przez Instytut Międzynarodowych Badań Podręcznikowych im. Georga Eckerta w Brunszwiku, jak również we wszystkich konferencjach przygotowanych przez stronę niemiecką. Wielką wagę przywiązywała do tego, aby wszystkie materiały z konferencji zostały opublikowane zarówno w języku polskim, jak i w niemieckim, a tym samym, aby mogły być wykorzystane przez wydawnictwa i autorów podręczników szkolnych w obu krajach. Irena Dynowska chciała bowiem, aby działalność Komisji miała konkretny wymiar.

O dużym zainteresowaniu pracami Komisji i celowości jej działania niech świadczą tytuły artykułów, które ukazywały się wówczas w polskiej i niemieckiej prasie: *Prawda w podręcznikach* („Dziennik Polski” 1987), *Z dala od półprawd i stereotypów* („Dziennik Polski” 1987), *Jak uczyć prawdy o naszych krajach* („Echo Krakowa” 1987), *Janek musi wiedzieć* („Trybuna Ludu” 1987), *Jak kropla skałę* („Gazeta Krakowska” 1989), *Likwidowanie zadrażeń* („Tygodnik Nadwiślański” 1989), *Przełamywanie schematów* („Gazeta Krakowska” 1989), *Podręczniki bliżej prawdy* („Polityka” 1989), *W RFN coraz mniej jest atlasów geograficznych przedstawiających granicę z Polską sprzed II wojny światowej* („Gazeta Krakowska” 1990), *Niemiecko-polska komisja „zmienia” geografę* („Głos Wielkopolski” 1991), *Von Verrätern ist nicht mehr die Rede* („Frankfurter Allgemeine Zeitung” 1988), *Europa im Geographieverricht. Die Deutsch-Polnische Schulbuchkommission tagt in Trier* („Trierischer Volkstreund” 1990), *Deutschland im Geographieunterricht der 1990er Jahre* („Praxis Geographie” 1991). Irena Dynowska – jako Przewodnicząca Sekcji Geografii – miała znaczący wkład w osiągniętych przez Komisję rezultatach; przyczyniła się do ożywienia działalności Sekcji Geografii, którą objęła w okresie pewnego zastoju.

Irena Dynowska do końca swojego życia była aktywna zarówno w pracy dydaktyczno-badawczej, jak i w działalności w organizacjach naukowych. Była uczoną, którą cechowała skromność, poczucie humoru oraz przyjazny stosunek do ludzi. Była wielkim autorytetem moralnym; pozostanie w pamięci nie tylko jako wzór Uczzonego, lecz także wzór prawego, życzliwego i otwartego Człowieka wielkiego formatu.

Maria Baścik, Wojciech Chelmiński

Opracowano na podstawie:

Baścik M., Chelmiński W., 1999, *Irena de Dynowska-Balcer*, [w:] B. Kortus, A. Jackowski, K. Krzemień (red.), *Wybitni geografowie Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Geografia w Uniwersytecie Jagiellońskim 1849–1999, t. 2, Inst. Geogr. UJ, Kraków, 201–221.

Baścik M., Chelmiński W., 1999, *Hydrografia*, [w:] B. Kortus, A. Jackowski, K. Krzemień (red.), *Rozwój i dorobek nauk geograficznych w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Geografia w Uniwersytecie Jagiellońskim 1849–1999, t. 3, Inst. Geogr. UJ, Kraków, 71–137.

Opracowania biograficzne

- Chelmiński W., 2000, *Irena Dynowska (1929–1995) geograf, hydrolog*, [w:] A. Zemanek (red.), *Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UJ*, cz. I. *Biografie Uczonych*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 421–426.
- Chelmiński W., 1995, *Profesor Irena Dynowska (1929–1995)*, *Acta Univ. Iagellonicae*, 12.
- Chelmiński W., Pociask-Karteczka J., 1996, *Irena de Dynowska-Balcer*, *Czasop. Geogr.*, 67, 1.
- Kleczkowski A.S., Nowak W.A., 1996, *Profesor Irena Dynowska (Irena de Dynowska-Balcer)*, *Studia Ośrodka Dokumentacji Fizjograficznej PAN*, Oddz. w Krakowie, 24, s. 5.
- Kortus B., Buchhofer E., 1996, *Nachruf – Irena Dynowska (1929–1995)*, *Intern. Schulbuchforschung, Zeitschrift des Georg-Eckert-Instituts*, 1, 7–8.
- Obrębska-Starkłowa B., Bąbka M., 1996, *Prof. dr hab. Irena de Dynowska-Balcer* [w:] *Przemiany środowiska przyrodniczego i procesy rozwojowe miasta Krakowa po II wojnie światowej*, *Folia Geogr.*, ser. *Geogr.-Phys.*, 27–28 (1994–1995), V–VIII.
- Obrębska-Starkłowa B., Limanówka D., 1996, *Irena de Dynowska-Balcer (1929–1995)*, *Przegl. Geo-fiz.*, 41, 1–2.
- Starkel L., 1996, *Irena Dynowska-Balcer (10 II 1929–2 IX 1995)*, *Sprawozd. roczne PAU za rok 1995*.